

FESTIVITĂȚI REGALE ÎN ORADEA ȘI BIHOR – MAI 1919

Iudita CĂLUȘER*

ROYAL FESTIVALS IN ORADEA AND THE COUNTY OF BIHOR – MAY 1919

Abstract

The breakout of World War I and the subsequent events influenced the economical social life of the citizens of Oradea and the County of Bihor, who, from a political point of view, were, part of the Austro-Hungarian Empire. During the four years of war, 1914-1918, life in Oradea meant an ongoing struggle for survival.

The conception of the “Declaration of self-determination of the Romanian People”, on the 12th October, represented an entirely historic moment.

The delegacy of the citizens of Bihor voted for the improvement of the state unity on the 1st December 1918 at Alba Iulia even though the armed conflicts hadn't been over yet. The activity of the communist groups was being intensified in March establishing the proletarian dictatorship of Kun Bela which lasted by 18th April 1919.

The leadership of the town, directed by major Rimler Karoly, appealed to the Romanian commandment of the 6th Division in Tileagd, on the 19th to 20th April, asking for help. The entrance of the Romanian Army ruled by Traian Mosoiu had the significance of freedom, even though it took place in a perfect silence and order, making possible the introduction of the Romanian administration. For Oradea this marked the end of the war and the beginning of a new era.

We proposed in this study to treat two important moments in the history of the city and the County of Bihor: the celebration of the Romanian Royalty Day – on the 10th May – and the visit of Romania's sovereigns to Oradea, which were forbidden subjects in previous years. Censorship didn't allow the evocation of the facts committed by the royal family, even though its contribution was remarkable for the national history. We chose to present some less known events, some “backstage”, which were approached only in passing by the authors who treated these events. We used the testimonies of the eye-witnesses of the events and also the reproduction of the historical moments in the Romanian and Hungarian media from Bihor. Due to this we used a lot of quotations for a better reproduction of that age's spirit.

The festivities dedicated to the 10th May day turned into a real royal celebration in Oradea and the county, and many citizens attended them. These were the first official manifestations dedicated to the Romanian Royal House. The official visit of the royal family is the next evoked event and it took place on the 23rd May 1919. We conveyed truthfully the preparations regarding the official reception, the moment of the sovereigns' arrival at the railway station, the religious service at the “Moon Church”, the army's parade but also that of the county's villagers. An important moment was the reception of the cult's representations and the cultural artistic and financial officials by King Ferdinand and Queen Maria.

Keywords: King Ferdinand, Queen Maria, official visit, 23rd May 1919, Oradea.

Declanșarea Primului Război Mondial și evenimentele ulterioare și-au pus amprenta asupra locuitorilor orașului Oradea și ai județului Bihor, care în momentul respectiv, din punct

* Muzeul Țării Crișurilor, iuditaluser@yahoo.com.

de vedere politic, făceau parte din Imperiul Austro-Ungar. De la început locuitorii săi au fost supuși mobilizării. Efectele războiului s-au făcut simțite aproape instantaneu, prin scumpirea alimentelor, dar și a greutăților întâmpinate de familiile soldaților plecați pe front. Impactul tragic al războiului s-a resimțit odată cu sosirea răniților, și în general a veștilor despre primele victime. Numărul răniților și al prizonierilor de război adăpostiți la Oradea a fost în continuă creștere, dar și a celor decedați, ceea ce determină oficialitățile să aloce, pentru aceștia din urmă, o parcelă specială în Cimitirul municipal.

În august 1916, în urma intrării României în război, la Oradea sosesc o mulțime de refugiați din estul Transilvaniei, crescând substanțial numărul populației, ceea ce va îngreuna tot mai mult aprovizionarea zilnică cu alimente și combustibil. Perioada celor patru ani de război, 1914-1918, a însemnat, în viața socială și economică a orașului Oradea, o permanentă luptă pentru supraviețuire¹.

Datorită evoluției frontului, întreaga situație se modifică începând cu octombrie 1918. Un moment istoric radical este conceperea, în casa lui Aurel Lazăr, în 12 octombrie, a „Declarației de autodeterminare a poporului român”². În 21 octombrie 1918, în Oradea se afișează nota președintelui Wilson, care recunoaște dreptul popoarelor din imperiul Austro Ungar, adică al cehilor, slovacilor și slavilor de sud la autodeterminare, până la despărțirea de stat. Ungurii vedeau în acest document iminența dezintegrării statului, iar românii erau nemulțumiți deoarece ei n-au fost nominalizați în text. Consiliul Național Român Central somează guvernul de la Budapesta să predea administrația comitatelor românești până în data de 12 noiembrie. Soluțiile avansate în cadrul tratatelor purtate la Arad, între delegații români și maghiari, unde Jászai Oszkár propune organizarea statului după modelul cantoanelor elvețiene, pe baza unor autonomii etnice, sunt respinse de delegația română. Aurel Lazăr considera că aplicarea acestei soluții ar însemna negarea caracterului compact al locuirii românești în Ardeal³.

La 1 Decembrie, la Alba Iulia delegația bihorenilor a votat pentru desăvârșirea unității statale; dar conflictele armate nu se încheiaseră. La începutul anului 1919, după intrarea armatei române în Cluj, o parte a subunităților armatei ungare s-au retras la Oradea, împreună cu statul major și întregul aparat al districtului militar clujean, aflat sub comanda colonelului Kratochvil Károly. În același timp se intensifică activitatea grupurilor comuniste, instaurându-se în 22 martie, dictatura „proletară” a lui Kun Béla, care durează până în 18 aprilie 1919⁴.

În noaptea de 18 spre 19 aprilie s-a declanșat acțiunea militară antibolșevică, inițiată de un grup de ofițeri din jurul comandantului poliției, căpitanul Jánossy Gyula. În decurs de 24 de ore se stopează escaladarea violenței, prin împiedicarea executării prin împușcare a frunțașilor români arestați, alungarea „directoriului” comunist, care ar fi fost capabil să sacrifice orașul într-o bătălie absurdă și inegală cu armata română, și oprirea sosirii unei noi forțe militare „roșii” de la Budapesta. Conducerea orașului, preluată de primarul Rimler Károly în 19 spre 20 aprilie, a apelat la comandamentul român al Diviziei 6 de la Tileagd, solicitându-i ca trupele române să intre în oraș. Intrarea armatei române conduse de generalul Traian Moșoiu a avut semnificația unei eliberări, chiar dacă ea s-a desfășurat într-o perfectă liniște și ordine. Pentru orașul Oradea aceasta a marcat sfârșitul real al războiului și începutul unei noi perioade în istoria sa⁵.

La Oradea, introducerea administrației românești a fost posibilă abia după 20 aprilie, cu toate că Unirea Transilvaniei cu România s-a ratificat prin Decretul–lege emis la București la 26 decembrie 1918. Până în momentul organizării definitive a României întregite serviciile publice din Transilvania au fost conduse de Consiliul Dirigent, cu sediul la Sibiu.

În prezentul studiu ne-am propus să tratăm două momente importante din istoria orașului și județului Bihor, sărbătorirea zilei regalității române, în 10 Mai, și vizita suveranilor României la Oradea, în 23 mai 1919, subiecte interzise în anii anteriori. Cenzura vremii nu permitea

¹ *Istoria orașului Oradea*, coordonatori Liviu Borcea și Gheorghe Gorun, Oradea, 1995, p. 328-333.

² Viorel Faur, *80 de ani de la adoptarea la Oradea a Declarației de independență a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (12 octombrie 1918)*, Oradea, 1998.

³ *Istoria orașului*, 1995, p. 334-337.

⁴ *Ibidem*, p. 338-347.

⁵ *Ibidem*, p. 348-351.

evocarea faptelor săvârșite de familia regală, chiar dacă contribuția acesteia a fost remarcabilă în istoria națională. Am optat pentru prezentarea unor aspecte mai puțin cunoscute, considerate chiar „de culise”, abordate în treacăt de autorii care au tratat aceste evenimente. Am folosit consemnările martorilor oculari, dar și reproducerea momentelor istorice de către presa de limbă română și maghiară din Bihor. Datorită acestui fapt am recurs destul de des la citate, cu scopul de a reda cititorilor contemporani, cât mai exact, spiritul epocii.

Prima serbare de 10 Mai în Oradea și Bihor

În calitate de delegat al Consiliului Dirigent, lui Aurel Lazăr i se încredințează organizarea sărbătoririi pentru prima oară la Oradea a zilei Regatului României, adică a încoronării lui Carol I. În acest scop, Aurel Lazăr trimite telegrame prim-pretorilor din județ, prin care invită „toate oficialitățile bisericesti și politice, conducătorii asociațiilor culturale și economice la Te Deum-ul organizat la Catedrala Ortodoxă la ora 10 și în continuare la sărbătoarea ce se va ține în Piața «Szent. László» și la Primăria orașului; iar seara la ora 8 la concertul organizat la Teatru (susținut de corul «Hilaria»), după care se va organiza o procesiune cu făclii. Este obligatorie arborarea steagurilor românești la toate instituțiile, întreprinderile și casele particulare și să se dea un aspect cât mai sărbătorec orașului”⁶. De asemenea, Aurel Lazăr solicită autorităților locale să mijlocească trimiterea la Oradea a unui număr de țărani îmbrăcați de sărbătoare și având asupra lor steaguri, deoarece după încheierea paradei militare reprezentanții satelor urmau să defileze înaintea generalului Ștefan Holban. Ziua de 10 Mai a fost declarată nelucrătoare, activitatea în întreprinderi, instituții și școli urmând să fie întreruptă. În toate bisericile trebuia să se officieze slujbe religioase, la care să fie prezente oficialitățile statului⁷.

Cu ocazia sărbătorii, un rol important i-a revenit armatei române, a cărei defilare în fața orădenilor a fost impresionantă, deoarece aceștia „nu o văzuseră până atunci desfășurată în plină ținută de paradă. Era o strălucire fermecătoare defilarea mândrilor noștri oșteni, unicul soldat ce a mai rămas în picioare după războiul mondial”⁸. În cartea sa de memorii, vicarul ortodox Roman Ciorogariu amintește în treacăt faptul că la paradă a participat și episcopul unit Demetriu Radu, învăluit în „reverenzile violete”, întors special acasă pentru acest eveniment⁹. El lipsise pentru câteva luni din oraș, deoarece după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie, a fost solicitat să meargă la Blaj. Aici, în calitate de senior al corpului episcopal, a ocupat scaunul mitropolitan vacant și a reprezentat biserica greco-catolică în fața guvernului, făcând propuneri pentru încadrarea ei în noua organizare a statului român. A revenit la Oradea în 7 mai 1919. Era firesc să se întoarcă la credințioșii din eparhia pe care o păstora. Roman Ciorogariu remarcă, însă, că „ceilalți șefi ai bisericilor minoritare aveau aparența luptelor interne sufletești. Era prea crud pentru ei să vadă serbându-se 10 Mai, românește, în Oradea unirei tuturor românilor”¹⁰.

Cu această ocazie festivă a ieșit din nou la suprafață caracterul oamenilor dornici de afirmare, care nu au avut niciun merit în perioada grea a asumării luptei naționale și chiar a sacrificiului suprem. Astfel, vicarul ortodox observă în acest sens următoarele: „noi cari am luat parte la viața națională de mai înainte, am muncit și suferit pentru neamul nostru, eram sfioși prăznuitori ai zilei mari. Erau alții cari dădeau cu coatele. Dosiții de ieri, martirii de astăzi, care se repezeau la mesele așternute...Pe unii îi știam ce erau mai înainte, pe alții numai acum am aflat că ar fi Români...Nu-i soare fără umbră”¹¹.

La fel ca vicarul ortodox, și prepozitul capitular greco-catolic Iacob Radu remarcă apariția oportuniștilor, care cu ocazia paradei de 10 Mai erau prezenți fizic la sărbătoarea

⁶ Ion Zăinea, *Aurel Lazăr (1872-1930). Viața și activitatea*, Cluj-Napoca, 1999, p. 176 și nota 157; *Nagyvárad*, nr. 103 din 9 mai 1919, p. 3.

⁷ Ion Zăinea, *op. cit.*, p. 176; Arhivele Naționale-Serviciul Județean Bihor, *fond Pretura plășii Vașcău*, dos. 1, f. 35; Viorel Faur, *Documente inedite despre modul cum a fost pregătită prima vizită a familiei regale române în Bihor (23 mai 1919)*, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, an VI, nr. 9, iulie-septembrie 1997, p. 8; *Ibidem*, nr. 11-12, 1996, p. 5.

⁸ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 276.

⁹ *Ibidem*; Iacob Radu, *In memoriam, prinos memoriei episcopului Dr. Demetriu Radu la a zecea aniversare a tragicei sale morți*, Oradea, 1930, p. 28.

¹⁰ Roman R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 276.

¹¹ *Ibidem*.

„despre care mulți și dintre ai noștri, mai ales cei răsăriți fără de veste ca ciupercile în grădina românismului, nu știau ce înseamnă”¹². Autorul, martor ocular al evenimentului, apreciază defilarea armatei române, care „s-a prezentat atunci mândră și falnică, încât se părea că nu era cea sosită mai înainte cu trei săptămâni, flămândă, obosită și stropită de noroiul drumurilor desfundate de ploii, prin care cu mare grabă răzbise până aici și mai departe până la Tisa”¹³.

Pentru prima oară s-a sărbătorit, în mod deschis și fără frică de repercusiuni din partea autorităților statului maghiar, ziua regalității române și în așezările din județ. Nu este de mirare că pentru mulți locuitori nu era cunoscută semnificația acestei zile în istoria României. Deținem o relatare publicată de ziarul „Tribuna” despre modul în care s-a sărbătorit această zi la Beiuș și Roșia. Articolul debutează astfel: „10 Mai 1881-o zi mare! Și rostul ei îl scoteam până acum pe furis din cărți și în taină din șoapta profesorilor noștri. Și-acum Beiușul și-a deschis larg inima și cu toată dragostea față de Rege, Neam și Țară, cu tot duhul nădejdelor împlinite și credințelor în viitor a serbat această zi”¹⁴. În biserica ortodoxă, protopopul Petru E. Papp a oficiat Te Deum-ul în fața autorităților locale, a elevilor și a tuturor cetățenilor acestui oraș. Corul „Lyra” a intonat „Imnul Regal”, s-au tras salve de tun în cinstea evenimentului, apoi locuitorii au mers într-o procesiune purtând drapele și s-au reunit pentru a asculta discursul profesorului Constantin Pavel privind însemnătatea momentului. Jandarmii au defilat în fața celor prezenți, avându-l în frunte pe căpitanul Iosif Maiorescu. Sărbătoarea s-a încheiat seara cu o horă în care s-au prins și invitații, cum ar fi prefectul din Alba Iulia, Ioan Pap, dar și intelectualitatea din Beiuș. S-a adus un omagiu și martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș¹⁵.

În satul Roșia, evenimentul s-a marcat fastuos, prin participarea la biserica din localitate a peste 3000 de săteni, adunați din comunele din jur. După Te Deum s-a celebrat un parastas pentru odihna eroilor și martirilor români. Au fost prezenți de la Beiuș profesorii Constantin Pavel, Ioan Ossian, Ioan Bușiția, și învățătorul Antoniu Nevriceanu¹⁶.

Festivitățile dedicate zilei de 10 Mai s-au transformat într-o adevărată sărbătoare regală la Oradea și în județ, la care au participat numeroși locuitori. Au fost primele manifestări oficiale dedicate Casei Regale a României, urmate de momentul special de sărbătoare a orașului, desfășurat în data de 23 mai 1919, odată cu primirea oficială a suveranilor la Oradea¹⁷.

Vizita familiei regale la Oradea – 23 mai 1919

Conform presei locale, inițiativa de a vizita prima oară Bihorul în periplul lor transilvan a venit din partea Reginei Maria, deoarece: „...ei au fost mai necăjiți, ei au suferit mai mult”¹⁸. În continuare, cu mult patetism, care era pe deplin justificat, ținând cont de conjunctură, ziarul „Tribuna”- organul poporal al Partidului Național Român, redactat la Oradea de Cheorghie Tulbure, scrie pe prima pagină „...O zi măreață și în veci neuitată va rămâne ziua aceasta, în care s-au înfățișat între noi scumpii noștri domnitori. Inima Bihorului întreg a bătut în această zi pentru Rege și Regină, pentru Casa domnitoare... Avem împărat românesc; suntem în țara românească. Acest fapt l-a pecetluit acum Regele Ferdinand I și Regina Maria cu înalta lor vizită, ce ne-au făcut. Și acest fapt, această convingere n-o mai poate strămuta nimeni în sufletul săteanului bihorean, care de-acum se știe cetățean al României mari. A fost o hotărâre înțeleaptă, că au venit la noi mai întâi. Că nicăieri n-a fost atâta prăpăd și jale ca-n Bihor”¹⁹.

Momentul era înălțător, dar pentru autoritățile locale, pe umerii cărora cădea responsabilitatea organizării evenimentului în condiții de strictă siguranță pentru familia regală, era și un mare efort. În Bihor nu era încă pace deplină, pe frontul de vest se mai purtau

¹² Iacob Radu, *In memoriam*, p. 28.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Tribuna*, Oradea, an I, nr. 17, din 30 mai 1919, p. 6.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Maria, Regina României. Însemnări zilnice (decembrie 1918-decembrie 1919)*, vol. I, București, 1996, p. 185-187; Doru Sicoe, *Regina Maria la Oradea*, în *Familia română*, Baia Mare, an 12, nr. 2 (41), iunie 2011, p. 86-90; Iudita Călușer, *Vizita familiei regale române la Oradea, 23 mai 1919, moment de mare însemnătate pentru poporul dreptmăritor din Bihor*, în *Legea românească*, Oradea, an XXII (serie nouă), nr. 2/2011, p. 26-30.

¹⁸ *Tribuna*, Oradea, an I, nr.17 din 30 mai 1919, pagina de titlu.

¹⁹ *Ibidem*.

lupte, iar tratativele de pace erau în plină desfășurare. Unirea Transilvaniei cu România nu era recunoscută încă oficial de puterile beligerante.

Datorită acestei situații incerte, vicarul ortodox Roman R. Ciorogariu, în cartea sa memorialistică „Zile trăite”²⁰, relatează: „...de la Maniu aflai că Regele și Regina vor fi în 23 Maiu în Oradea. Prima vizită Regală în Ardeal. Mare cinste, dar și mare răspundere pentru noi, cari știam ce e în Oradea. Eu consideram de inevitabil un atentat și îmi descoperii temerea. Maniu era mai încrezător decât mine, care eram concrescut cu primejdiile. Dar zică cine ce va zice, defecțiunea trenului regal spre Ciaba, care a produs acea mai mult ca suspectă deraiere, tot nu s-a întâmplat din senin, ci de mână omenească. Numai eu știu peste ce emoții am trecut, câtă vreme au stat Suveranii în Oradea... Pe când noi jubilam în Oradea, ungurii au profitat de porțița deschisă de la front și au atacat la Tisa. Era o simplă demonstrație, dar și aceasta a justificat temerile mele”²¹.

Înainte de a porni din București, Regele Ferdinand a luat cunoștință de înaintarea trupelor române până la Tisa și a adresat generalului Gheorghe Mărdărescu, comandantul acestora, următoarea telegramă: „Cu o vie și legitimă bucurie salut înaintarea bravilor mei ostași până la Tisa, purtând tricolorul român în ținuturile de mult asuprite, ca un simbol de mântuire și ca o cheazășie a ordinii. Mulțămesc tuturor pentru avântul arătat, pentru pilda și disciplina ce au dat și aștept cu nerăbdare momentul, când să pot mulțami prin viu grai dragilor Mei ostași”²². Tot în telegramă menționează acordarea ordinului „Mihai Viteazul” clasa a 3-a generalului Mărdărescu.

Prin intermediul aceluiși ziar, M. S. Regina Maria adresează o telegramă generalului Traian Moșoiu, față de care manifesta o simpatie nedisimulată, cu următorul text: „Din zări îndepărtate am urmărit cu drag și cu toată încrederea tot ce pregătea mândra noastră oaste. Reîntoarsă, faptele voastre pline de aceiași vitejie și devotament mi-au umplut inima de bucurie și au fost o primă mulțumire a celor ce făcusem pentru țară. Arătați tuturor, că sunt cu ei și am deplină încredere în ei. Maria”²³.

Fiind un eveniment remarcabil chiar și pentru Casa regală a României, regina Maria dedică un întreg capitol din jurnalul său drumului parcurs prin Transilvania. Aceasta scrie „A venit și marea zi când s-a hotărât ca Regele împreună cu mine să mergem în primul nostru tur prin Transilvania, pentru a ne vizita poporul de curând eliberat. Acesta era momentul suprem; era pecetea pusă pe victoria țării, realizarea finală a marelui vis pentru care așa de mulți au luptat, pentru care așa de mulți au murit”²⁴.

Ziarul „Tribuna”, din 21 mai, publică desfășurătorul detaliat al preconizatei vizite, începând cu primirea de la gara Oradea și până seara la cină. Familia regală urma să plece din București, joi, 22 mai, însoțită fiind de principele moștenitor Carol și de principesa Ileana. Din suită făceau parte mai mulți miniștri de la București și de la Sibiu, respectiv de la Consiliul Dirigent. Sosirea în gara Oradea trebuia să aibă loc vineri dimineața la ora opt. Drumul se parcurgea cu trenul fără nicio escală. Familia regală urma să participe la slujba din Catedrala ortodoxă, apoi să asiste la defilarea trupelor și a populației din satele bihorene. După masă urma primirea delegațiilor reprezentanților ecleziastici și laici din oraș și județele limitrofe. Suveranii urmau să fie găzduiți în palatul Episcopiei greco-catolice de Oradea. Prânzul se servea la Comandamentul diviziei a 6-a, iar cina la palatul episcopal unit²⁵.

Presa locală de limbă maghiară din Oradea, ca de exemplu ziarul „Nagyvárad”, a publicat, în numere succesive, relatări despre vizita familiei regale la Oradea. Pe foaia de titlu din numărul pe 20 mai 1919 era scris: *Regele Ferdinand și Regina Maria la Oradea*. În paginile sale se menționa că dr. Aurel Lazăr a fost înștiințat de către Consiliul Dirigent de la Sibiu

²⁰ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 277-278, în capitolul intitulat „Maj. L.L. Regele și Regina la Oradea. 23 Maiu 1919”.

²¹ Roman Ciorogariu se referă la incidentul din dimineața plecării familiei regale spre Békéscsaba când a deraiat un vagon de la trenul regal, în care dormeau câțiva miniștri, fără a avea alte consecințe.

²² *Tribuna*, Oradea, an I, nr. 16 din 21 mai 1919, p. 2, articolul „Răsplată regească biruitorilor”.

²³ *Ibidem*, p. 2.

²⁴ Diana Mandache, *Capitole târzii din viața mea, Memorii redescoperite*, vol. IV- continuarea seriei: *Regina Maria-„Povestea vieții mele”*, București, 2011, p. 96.

²⁵ *Tribuna*, Oradea, nr. 16 din 21 mai 1919, p. 1-2.

despre vizită pentru a lua măsurile necesare organizării primirii de către autoritățile locale din Oradea și județ. În ziar, lt. colonelul Take Ionescu, cel care se ocupa efectiv de organizarea primirii familiei regale, anunță închiderea temporară a circulației mașinilor spre gară, peste podul care leagă străzile „Szent László” și „Bémer” oferind rute ocolitoare. În același număr al ziarului s-a inserat un articol care anunță intrarea armatei române în orașul Arad²⁶.

În ziarul „Nagyvárad” din ziua următoare, 21 mai 1919, pe pagina de titlu apare un articol privind tratativele de pace de la Paris, din 10 mai și notificarea lui Clemenceau. Tot pe prima pagină, pe două coloane largi, ziarul oferă cititorilor pregătirea vizitei suveranilor, având titlul „Festivitățile cu ocazia vizitei regale” (*A királylátogatási ünnepségek*). Notează faptul că deja în 20 mai 1919, la ora 10, prefectul Coriolan Pop a convocat Consiliul orașenesc în biroul primăriei și a adus la cunoștință programul vizitei oficiale. Față de desfășurătorul publicat în presa română, în cea maghiară apar unele detalii. Astfel se menționează faptul că la primirea de la gară, primarul și șeful poliției nu vor rosti nicio alocuțiune, deoarece nu știau românește. Primarul urma să ofere suveranilor pâine și sare.

La primirile făcute de rege, după reprezentanții orașului și județului Bihor urmau oficialitățile din județele Békés, Sălaj, Satu Mare, Cenad, Arad etc. În ziar se specifică că în fața suveranilor se cuvine ca oficialii să poarte frac sau jachete tip „Frantz Iosif”, asortate cu pantaloni negri, nu cu dungii.

Prefectul Coriolan Pop solicită ca orașul să fie împodobit sărbătorește. De la gară până la „Școala de cadeți” și pe străzile laterale casele urmau să arboreze drapele tricolore.

Deoarece vor sosi și delegații din județele limitrofe, se discută problema cazării străinilor de oraș la hoteluri, dar și la persoane particulare, care ulterior puteau deconta la Prefectură contravaloarea cazării. Cu evidența caselor care puteau oferi găzduire se ocupa adjunctul poliției Oradea, Báthory László. Siguranța familiei regale, ordinea și disciplina în timpul vizitei se asigura de către armată. În acest interval se putea ieși pe străzi doar cu bilete de voie, care se înmânau numai persoanelor de încredere. Seara, de la ora 21,30 pentru iluminare se dispune aprinderea tuturor luminilor din locuințe. S-a preconizat să se comande un număr important de lumânări la fabrica din Tileagd, care urmau să se pună la dispoziția locuitorilor, și dacă acest plan nu reușea, fiecare casă și prăvălie urma să ia măsuri individuale pentru iluminare. Festivitățile se încheiau cu retragerea cu torțe. Viceprimarul Lukács Ödön propune ca oficialitățile să fie îmbrăcate în haine de gală „dizmagyar”, în semn de respect major. Urma să se discute această propunere cu comitetul de organizare.

În ziar se publică mersul trenurilor speciale, care aveau atașate vagoane suplimentare. Ele circulau de la Ciucea, Vașcău, Beiuș, Békéscsaba, Marghita, spre Oradea²⁷.

În ziarul „Nagyvárad” de joi, 22 mai 1919, pe prima pagină, se publică articolul „Regele Ferdinand la Oradea”, în care se redă programul vizitei, detaliat pe ore. Pe pagina de titlu apare și „Chemarea primarului adresată locuitorilor orașului Oradea”, emisă în 20 mai 1919 și semnată de Rimler Károly, având următorul text: „Mă aștept de la locuitorii orașului să fie fideli comportamentului manifestat până în prezent, să participe la sărbătoare cu demnitatea cuvenită, cu seriozitate și în atmosferă sărbătorească”²⁸.

Ne-am propus să redăm câteva momente de amănunt, mai puțin cunoscute, pe care le putem numi de coloratură, din timpul vizitei familiei regale la Oradea. În principal ele provin din relatarea detaliată, uneori chiar pe ore, oferită cititorilor săi de publicistul Vasile Popovici în paginile ziarului „Tribuna”²⁹. Prin acestea cititorii deveneau martori oculari ai evenimentului. Am apelat de asemenea și la alte surse documentare contemporane.

Pregătirile au durat patru zile și nopți, sub îndrumarea lt. colonelului Take Ionescu, și au transformat Piața Mică „într-un rai”. Vineri dimineața erau montate patru tribune împodobite cu ghirlande de brad, covoare și flori. Între ele, în fața hotelului „Vulturul” se înălța pavilionul Reginei, împodobit cu țesături și flori, iar la stânga lui o estradă acoperită cu covoare, de pe care familia regală urma să primească defilarea trupelor și a sătenilor. La banca „Bihoreana”

²⁶ *Nagyvárad*, Oradea, an 49, nr. 111, marți 20 mai 1919, p. 1-2.

²⁷ *Nagyvárad*, Oradea, an 49, nr. 112, din 21 mai 1919, p. 1-2.

²⁸ *Nagyvárad*, Oradea, an 49, nr. 113, din 22 mai 1919, p. 1.

²⁹ *Tribuna*, Oradea, an I, nr. 17, din 30 mai 1919.

s-a ridicat o poartă triumfală. Pe ambele laturi apar coroana și monograma regală, sub care stă scris „*Trăiască M. S. Regele înfăptuitorul României Mari*”. Pe latura dinspre strada „Grădinii” scrie „*Trăiască M. S. Regina, cea mai bună dintre mame*”. La capetele podului de fier, acoperit cu crengi de brad, s-au ridicat alte două porți de triumf. Pe cea dinspre Piața Mică citim „*Trăiască armata română*”, iar dinspre Piața teatrului „*Trăiască România Mare*”. Strada Principală, până la gară, precum și strada „Grădinii” au fost împodobite cu ghirlande de brad. Întregul oraș avea haine de sărbătoare. Pe multe case s-a arborat steagul tricolor, iar ferestrele erau împodobite cu stegulețe, flori, ramuri. Covoare și țesături în culori vii împodobeau fațadele și balcoanele caselor. „Grupuri de săteni curați, sosiți cu o zi înainte la praznic, înaintează la locurile de grupare. Orașul își schimbă fața. Sătenii din părțile Beiușului și a Vașcăului în mândrul lor port românesc îi dau înfățișare românească”³⁰. La ora 7 dimineața invitații se adună la tribune. Compania de onoare, în sunet de fanfară, se îndreaptă spre gară.

Gara era frumos împodobită, iar în piața din fața ei s-au montat arcuri de triumf și un număr mare de steaguri. Din delegația de primire făceau parte membrii Consiliului Dirigent sosiți la Oradea cu o zi înainte (Iuliu Maniu, Romul Boilă, Ioan. Suci, Aurel Vlad, Aurel Lazăr), generalii de divizie Ștefan Holban, Cleant Davidoglu și Alexandru Constantinidi, episcopul Demetriu Radu cu clerul bisericii greco-catolice, vicarul Roman Ciorogariu cu deputăția bisericii ortodoxe române, contele Széchenyi Miklós în fruntea clerului romano-catolic, prefectul dr. Coriolan Pop, subprefectul Aloisiu Nistor, primarul Rimler Károly în fruntea Consiliului orașenesc și reprezentanți ai altor instituții locale. Se vorbea puțin, lumea era emoționată și nerăbdătoare. În sala de așteptare a gării se afla delegația doamnelor și domnișoarelor.

Putin după ora 7 a intrat în gară trenul „curir”, aducându-i pe miniștrii: Mihail Perechide (în calitate de prim ministru provizoriu), ministru de interne și președinte ad interim, Alexandru Constantinescu, Ion G. Duca, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, poetul Octavian Goga, ministru fără portofoliu, Mihai Popovici, secretar ministerial, și pe Leo Bohățel, directorul căilor ferate. Au sosit și generalii Constantin Prezan, Gheorghe Mărdărescu, Arthur Văitoianu, ministru de război, mulți ofițeri de stat major și o companie de onoare din „Regimentul Putna”. Delegația oficială a fost însoțită de reprezentanții ziarelor bucureștene: *Adevărul*, *La Romanie*, *L'Independance*, *Universul*, și ai periodicelor *Patria* și *Renașterea Română* din Sibiu. Și-au trimis acreditații jurnalele americane *United Press* și *Evening News*, dar au fost de față și reprezentanții presei maghiare.

La ora opt și jumătate a intrat trenul în gară și muzica a intonat „Imnul regal”. Compania de onoare a dat salutul, iar mulțimea adunată pe peron aclamă. După ce familia regală coboară din vagon, generalul Gheorghe Mărdărescu dă raportul, iar Iuliu Maniu urează bun venit suveranilor. Prefectul Coriolan Pop, în numele județului și al orașului, mulțumește pentru vizită. La rândul său, primarul Rimler Károly oferă Regelui și Reginei pâine și sare, pe o tavă de argint.

„Vădit emoționat de solemnitatea momentului, Regele mulțumește pentru primire și dă expresie bucuriei, că trupele sale au adus pace în acest ținut bântuit de anarhie. Împlinește dorul său și a Reginei, să vadă pe noii cetățeni ai Țării Românești”³¹. Cuvintele Regelui sunt primite cu aclamații.

Iuliu Maniu face prezentările, iar Majestățile lor strâng mâna celor prezenți și schimbă cu ei câteva cuvinte. Episcopul Széchenyi Miklós mulțumește Regelui, că armata română l-a scăpat de teroarea bolșevicilor.

În sala de așteptare a gării, doamna Valeria Lazăr a adresat cuvinte de bun venit perechii regale și a oferit Reginei un buchet de flori. De asemenea, soția generalului Ștefan Holban și Iulia de Herbay oferă câte o jerbă de flori reginei „care e încântătoare în frumosul costum românesc”. În programul inițial al vizitei se preconiza ca buchetul să fie oferit de soția generalului Gheorghe Mărdărescu, apoi de reprezentanta femeilor române din Bihor³². Între timp au intervenit mici modificări în protocol.

³⁰ *Ibidem*, pagina de titlu.

³¹ *Ibidem*, p. 2.

³² *Tribuna*, Oradea, nr. 16 din 21 mai 1919, pagina de titlu.

După primirea de la gară, convoiul a pornit spre centrul orașului. În primul automobil au luat loc prefectul Coriolan Pop, primarul Rimler Károly și căpitanul poliției, Jánossy Gyula. A urmat automobilul regal, apoi al miniștrilor, alte automobile și trăsurile. A fost o intrare triumfală, cum n-a mai văzut Oradea și Bihorul. Toată întinderea străzii principale, exceptând un spațiu îngust cât să treacă două automobile alături, era plină de săteni care strigau: *Să trăiască Regele și Regina noastră*, fluturau năframe spre ei și plecau steagurile înaintea lor. Era o însuflețire nespusă. Regele saluta militărește, Regina înclina din cap, mulțimea cu mâna și zâmbea fericită, cu fermecătorul său zâmbet care însenina sufletele.

Convoiul s-a oprit înaintea bisericii ortodoxe unde Regele și Regina au fost întâmpinați de episcopul Ioan Pap, care le-a prezentat Crucea și Evanghelia, apoi s-a intrat în biserică unde oaspeții au luat loc pe soliu. Episcopul a slujit „Doxologia” pentru Casa domnitoare, asistat de protopopii Nicolae Rocsin și Andrei Horvath, parohii Gheorghe Dudulescu și Vasile Popovici, preoții militari A. Popescu și N. Dodu, și diaconii dr. I. Costea, secretar arhidiaconal în Sibiu, și dr. Andrei Magier din Oradea. A cântat corul „Hilaria” condus de Nicolae Firu. Suveranii au făcut cruce ortodoxă și au îngenuncheat cu tot publicul prezent la rugăciunea de îngenunchere. La terminarea serviciului divin, suveranii, însoțiți de clerul slujitor, au ieșit din biserică în uralele însuflețite ale publicului. În acordurile „Imnului regal” cântat de cor și fanfară și urmați de suită, au urcat în automobile și s-au deplasat la biserica greco-catolică. Aici au fost primiți de episcopul Demetriu Radu și de reprezentanții clerului unit. După ce s-a rostit o rugăciune, au intrat cu toții în palatul episcopal.

Delegațiile sătenilor se grupaseră în „Parcul Bunyitay”, în „Piața Mare” și în grădina „Rhéday”. Piața mică avea un aspect solemn. La tribune s-a așezat un public ales, doamne și domni în haine festive, la fel și pe trotuare. În fața tribunelor s-a aliniat corpul ofițeresc în ținută de gală. Zborul zgomotos al unui aeroplan întrerupea din când în când tăcerea sărbătorească. Ziarul menționează faptul că în timp ce Suveranii erau în oraș, aviatorii „... au trimis flori din înălțimea cerului și Domnița fericită a prins o floare la cingătoare, i-a urmărit până departe și le-a trimis în schimb un zâmbet zburătorilor necunoscuți. Zâmbetul regesc topit în pulberea de soare i-a învăluit într-o aureolă prețioasă...”³³.

La ora 10 și jumătate familia regală a ieșit din palatul episcopal în „Piața Mare”, unde a trecut în revistă trupele și a acordat decorații ostașilor distinși pe front. După ora 11 aceștia s-au întors în „Piața Mică”. Aici Regina a urcat în pavilionul său, unde s-a întreținut cu soțiile lui Aurel Lazăr, Coriolan Pop și Ștefan Holban, în timp ce Regele, aflat în fața estradei, stătea de vorbă cu Perechide, Maniu, Goldiș, Șt. Pop. În spatele suveranilor s-au așezat generalii Mărdărescu, comandantul trupelor de operație din Ardeal, Văitoianu, ministru de război, Prezan, șeful marelui cartier general, și generalul medic dr. Potârcă.

Respectând programul vizitei, a început defilarea. Muzica s-a poziționat peste drum în fața estradei. Defilarea a deschis-o în fruntea trupelor, călare, generalul Ștefan Holban, urmat de colonelul Nicolae Mihăilescu, șeful statului major. Generalul a salutat, apoi s-a poziționat în partea dreaptă a estradei. Trupele defilează în ritmul muzicii, cu pas apăsător, privind ținută în ochii comandantului suprem. Regele salută pe ofițerii comandanți și steagurile, înaintea cărora Regina se înclină adânc. După infanterie a trecut artileria; a urmat apoi o trupă de bicicliști și motocicliști, având fiecare motor o mitralieră. La un moment dat, fanfara a intonat acordurile unei melodii în „Adagio”. Era muzica cavaleriei, călare. Muzicanții, fără să țină frâiele cailor cântau din instrumente, menținând tactul desăvârșit. După muzică a urmat cavaleria. Pe cai frumoși, în ținută mândră, trec călăreții șiruri, șiruri în fața suveranilor, care-i salută cu drag. Călăreții aveau pușca-n spate, iar în mâna dreaptă câte o lance ascuțită, împodobită cu steguleț tricolor. La ora 12 defilarea armatei se termină și generalul Ștefan Holban, după ce îi salută pe suverani, părăsește piața, plecând în urma trupelor.

În continuare, ziarul „Tribuna” publică defilarea reprezentanților celor peste 130 de localități din Bihor, cu subtitlul „Vin sătenii”. Ziaristul scrie, plin de duioșie: „Poveștile voastre despre un Crai de la răsărit cu Crăiasa lui frumoasă ca ruptă din soare, poveștile care o mie de ani v-au păstrat curate sufletele voastre românești, dragi țărani, iată au luat

³³ *Tribuna*, Oradea, nr. 17, din 30 mai 1919, p. 7. Articolul intitulat „Sburătorii noștri”.

viață. Craiul vostru și mândra crăiasă s-au desprins din poveste și au venit, să vă scape de trudă. Au venit să vă spună, că de acum nu mai sunteți robi, sunteți stăpâni pe moșia strămoșească. Iată bunul vostru Crai cu generalii lui vă dă binețe în graiul vostru. Ridicați frunțile voastre, ridicați-vă inimile. Soarele României a răsărit. Craiul și Crăiasa au venit la voi, buni ca niște părinți, să vă asculte jalbele, să vă mângâie. Veniți, bucurați-vă, iată împăratul vostru, iată împărăteasa voastră, mândră ca-n poveștile voastre”³⁴.

Defilarea are loc având „în frunte cu steagul prigonit până astăzi. În dreptul Regelui stegarul pleacă steagul până la pământ. Preotul își ridică pălăria și aclamă pe Regele român. Satul întreg se descoperă și flutură pălăriile în vânt. Urale puternice cutremură văzduhul: Trăiască Regele și Regina! Vin și fetele și nevestele, vin voioase și dornice, să-și vadă Crăiasa lor, pe Doamna Țării românești, pe mama cea bună, despre care au auzit atâta vorbă minunată. Că are inimă așa de miloasă pentru pruncii cei orfani că se coboară în coliba săracului să ducă mângâiere la cei fără de noroc. Vin grăbite, scuturând năframe albe spre perechea domnitoare. Dar în dreptul Reginei parcă li se curma pasul. Stau pe loc încremenite, cu ochii mirați, țintă la frumoasa Crăiasă. Regina e o arătare măreață. O icoană însuflețită. Le zâmbește cu dragoste și le trimite semne de salut cu mâna. Îmbrăcată în haină românească, țesută cu spată și cusută cu fir, cum știu ele să țese și să coasă.... O crăiasă din poveștile românești, în haină românească...”³⁵.

Defilarea era condusă de preotul și învățătorul locului. Reprezentanții fiecărui sat aveau câte o pancartă cu numele acestuia, și un steag, pe care-l înclinau înaintea familiei regale. Satele care n-au avut steag tricolor și-au făcut steag din ștergere și „merindare” țesute, avute asupra lor. Au urmat satele limitrofe orașului Oradea, despre care ziaristul remarcă că „...se vedea, cum vântul de la oraș a dezbrăcat pe săteanul din vecini de portul strămoșilor. Dar sufletul nu i l-a putut dezbrăca. Aceeași însuflețire, aceeași fericire se oglindea în ochii tuturor sătenilor”³⁶.

Aceștia au fost urmași de reprezentanții satelor de la munte, cu portul lor curat românesc. Regina saluta fericită pe sătenii arătoși, iar mulțimea privitorilor de la tribune izbucnea în urale și aplauze. Poetul Octavian Goga îi saluta pe plugari. La ora 12 a început defilarea sătenilor și a durat timp de o oră. Ziaristul consemnează nominal localitățile, dar recunoaște că are omisiuni, datorate însuflețirii care-l stăpânea. Defilarea a debutat cu reprezentanții Gimnaziului și ai internatului greco-catolic de băieți, ai școlii de fete din Beiuș, apoi au urmat călușarii din Ineu și reprezentanții satelor³⁷. S-a stabilit ca din fiecare comună să plece la Oradea câte 25 de locuitori; a făcut excepție satul Sighiștel care a trimis 50 de persoane.

După terminarea defilării a urmat prânzul organizat în sala festivă a „Școlii de cadeți”, oferit de Divizia a 6-a. Aici au participat, alături de familia regală, corpul ofițerilor și membrii guvernului. La ora patru Maiestățile lor s-au întors la Palatul episcopiei greco-catolice. În față dansa un grup de călușari. Familia regală și-a făcut apariția la balcon, de unde a urmărit interpretarea.

Un moment important în cadrul vizitei a fost primirea delegaților, sau a „deputăților oficiale”, cum îi numește ziaristul. Aceasta a început după masă la ora cinci, și s-a desfășurat în Sala mare a palatului episcopal. Ordinea a fost stabilită de președintele Consiliului

³⁴ *Ibidem*, p. 2.

³⁵ *Ibidem*, p. 3.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*. Nojorid, Cihei, Cusuiuș, Sîrbești, Oșand, Ineu, Cefa, Tinca, Măgura, Peterd (Ungaria), Ateias, Husasăul de Criș, Sighiștel, Batăr, Lunca, Surduc, Ortiteag, Suiug, Șuncuiuș, Girișul Negru, Săcădat, Sititelec, Micherechi (Ungaria), Cordău, Lazuri de Beiuș, Girișul de Criș, Băița, Hotar, Groși, Roșia, Sohodol-Lazuri, Remetea, Delani, Saca, Cărbunari, Mizieș, Șebiș, Drăgănești, Țigănești de Beiuș, Ferice, Săud, Săucani, Finiș, Șoimuș-Petreasa, Căbești, Josani, Meziad, Fughiu-Oșorhei, Sărând, Sîntandrei, Cociuba, Cresuia, Vașcău, Câmp, Colești, Hinchiriș, Rieni, Sudrigiu, Pietroasa, Gurani, Cărpinet, Sohodol (Izbuc), Călugări, Vărzari, Dumbrăveni, Vulcan (?), Neagra, Chișcău, Broaște (Stîncești), Țărian, Săldăbagiu de Beiuș, Iteu, Dușești, Sâmbăta, Homorog, Seghiște, Sînicolaul Român, Ștei, Criștior, Leheceni, Tărcăița, Leș, Tulca, Cighid, Mădăras, Roit, Berechiu, Inand, Cheșa, Făncica, Tăut, Rontău, Valea Neagră, Săbolciu, Gurbediu, Alparea, Aștileu, Brădet, Bulz, Bucea, Fechetău (Negreni), Beliu, Tăgădău, Benești, Bochia, Hășmaș, Botfei, Agriș, Mocirla, Chișlaca, Craiova, Coroi, Șiad, Rogoz, Stoienești, Ciuntahaza (Ciuntești), Hodiș, Mărauș, Ucuriș, Olcea, Călăcea, Birtin, Bratca, Măgești, Cetea, Lorău ș.a.

Dirigent. Mai întâi Regina a primit-o pe văduva avocatului Ioan Ciordaș, însoțită de surorile acestuia și de cei doi fii ai săi. Regina, considerată „mama văduvelor și orfanilor”, îi adresează cuvinte de compasiune și îmbărbătare. Au urmat orfanii de război din Orfelinatul din Beiuș, însoțiți de directoarea Marta Iepure, apoi mama martirului Nicolae Bolcaș din Beiuș. La audieri a fost primită soția lui Nicolae Bogdan din Vașcău și soția preotului martir Mihai Dănilă din Dijir. Delegația a fost condusă de doamna Gh. Popa, fiica d-nei Hotăranu, ucisă la Șiria de secui, împreună cu fiul ei³⁸. După cuvintele omagiale rostite de aceasta, Regina a strâns mâna persoanelor prezente și a adresat fiecăreia în parte cuvinte de mângâiere. Copiii prezenți le-a oferit prăjituri. Doamnelor le-a dăruit câte o medalie cu chipurile suveranilor, volume din operele sale și câte o fotografie.

La primire au urmat membrii Consiliului Dirigent sub conducerea lui Iuliu Maniu.

Conform unor surse documentare, în programul inițial biserica ortodoxă urma să compare prima în fața suveranilor. Vicarul Roman Ciorogariu relatează ulterior că episcopul unit Demetriu Radu a intervenit pe lângă secretarul ministerial (Tilea), care făcând uz de numele ministrului Duca, a anunțat că bisericile române merg împreună în fața suveranilor, sub conducerea celui mai bătrân, adică a episcopului Demetriu Radu. La protestul episcopului ortodox Ioan Papp, care a amenințat că nu se va prezenta decât ca primă delegație independentă sau „deloc”, s-a revenit la programul inițial³⁹.

Delegația bisericii ortodoxe române din Bihor, reprezentată prin vicarul Roman Ciorogariu, asesorii Consistoriului, protopopii, parohul Orăzii și mirenii Aurel Lazăr, Gheorghe Popa, Nicolae Popovici, Iosif Diamandi și Nicolae Zigre, l-a avut în frunte pe episcopul Ioan Pap, care a prezentat omagiile bisericii, „...a celor două sute cincizeci de mii de credincioși supuși ai Casei domnitoare române, sub scutul căreia vreau să fie mădulare folositoare ale României Mari. În răspunsul său plin de căldură Regele pune în vedere, reînființarea, în timpul cel mai scurt, a Episcopiei ortodoxe în Oradea-Mare și își exprimă nădejdea că biserica poporului bihorean va înflori spre întărirea patriei”⁴⁰.

Cu ocazia primirii oficiale, Regele și Regina s-au întreținut cu invitații. Părintelul vicar Roman Ciorogariu regele i-a exprimat bucuria pentru faptul că îl vede viu, adică a scăpat sănătos din mâna călăilor bolșevici. Cu protopopul Adrian Deseanu din „tractul” Vașcăului a purtat următorul dialog:

„ – Ținutul dv. a adus cele mai multe jertfe de vieți.

– Da maiestate, a răspuns protopopul, și durere, și acum găsim mereu cadavre.

– E jalnic, dar din cenușa acestor martiri a răsărit floarea cea frumoasă a României Mari - fu răspunsul Regelui”⁴¹.

De la medicul Nicolae Popovici Regele s-a interesat de starea sanitară a județului și a vorbit despre eradicarea dăunătorilor care propagă tifosul exantematic.

De aceeași primire călduroasă a avut parte și delegația clerului greco-catolic român, condusă de episcopul Demetriu Radu, care în alocuțiunea sa a prezentat Casei Regale omagiile bisericii române unite cu Roma. Au urmat delegațiile bisericilor romano-catolică, condusă de episcopul conte Széchenyi Miklós; luterană, sub conducerea parohului Materny Imre. Apoi a venit delegația izraeliților ortodocși, sub conducerea rabinului Fuchs Benjamin și trimișii neologilor izraeliteni, conduși de rabinul Kecskeméti Lipót. Ambii preoți i-au asigurat pe suverani de credința și loialitatea poporului izrailean și au cerut protecție pentru poporul evreiesc. Biserica calvină, condusă de protopopul Sulyok István, a ținut să-și demonstreze ostilitatea prin neparticipare la recepție⁴².

³⁸ Aurel Tripon, *Monografia almanah a Crișanei*, Oradea, 1936, p. 353-358; Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, p. 508-528, 580-581.

³⁹ Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936)*, Oradea, 2007, p. 145; Arhivele Naționale – Seciul județean Arad, *fond Roman Ciorogariu*, dos. 6, f. 113.

⁴⁰ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 3; *Actele Sinoadelor eparhiale ale Eparhiei ortodoxe române a Orăzii Mari din anii 1920-1922*, Oradea, 1922, p. 183; Elisaveta Roșu, *op. cit.*, p. 145-158. Respectându-și promisiunea, Regele a promulgat în 30 august 1920 Legea pentru restatornicirea în Ardeal a vechii episcopii din Oradea, iar Roman Ciorogariu a fost hirotonit arhiepiscop în martie 1921.

⁴¹ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 3

⁴² Relații despre reprezentanții acestor biserici oferă Feher Dezső, *Bihor-Biharmegye, Oradea-Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve* (Istoria culturală a județului Bihor, a Orădiei și albumul

În fața familiei regale s-au prezentat reprezentanții Consiliul orășenesc și al județului, ai judecătorilor, ai Direcției financiare, sub conducerea prefectului Coriolan Pop, ai Camerei Comerciale și Asociației Industriașilor, sub conducerea inspectorului dr. Savu Marta.

A venit rândul Reuniunii de cântări „Hilaria”, condusă de Teodor Popa. Regele și Regina, care ascultaseră corul cu ocazia Expoziției naționale din 1906 de la București, i-au primit cu plăcere și i-au invitat la Sinaia. Delegația doamnelor și domnișoarelor a fost condusă de președinta „Reuniunii femeilor române din Bihor”, Aurelia Pop, care a prezentat suveranilor omagiile femeilor bihorene, manifestându-și bucuria că-i pot saluta pe pământul greu încercat al Bihorului. Aceasta a subliniat faptul că femeile românce, în vremuri de grea cumpănă, au fost cele care au păstrat nealterată limba maternă. Multe dintre delegate erau îmbrăcate în costume tradiționale românești.

Delegația universitarilor a fost condusă de Nerva Traian Cosma. Primirile s-au încheiat cu sosirea unui grup de țărani din părțile Vașcăului. Momentul a fost sărbătoresc. Regele i-a asigurat pe săteni de dragostea sa și le-a promis că va lua măsuri pentru împărțirea dreaptă a pământului. Sunt primiți apoi sătenii din Sighiștel, care au avut de suferit în timpul „dictaturii proletare”⁴³. Regele îi asigură pe țărani de ocrotirea sa. Sătenii pleacă impresionați de la întâlnire. Vor povesti acasă toată viața lor, de fericirea că au stat și vorbit față în față cu regele României și că mâna lor înăsprită de coarnele plugului a fost strânsă de cea a suveranilor. Toți delegații primiți de către familia regală și-au exprimat bucuria că au fost onorați cu înalta vizită. Regina i-a asigurat că „acesta este numai începutul; de acum vom veni adeseori la dumneavoastră”⁴⁴.

La ora 8 s-au terminat primirile regale și suveranii s-au retras în apartamentele lor. Orașul era scaldat într-o lumină feerică, străzile erau pline de lume însuflețită, care își povestea impresiile.

Seara, la ora 9, Maiestatea lor au luat parte la cina dată în onoarea lor de către episcopul Demetriu Radu. Cina s-a servit în Sala mare a „Cercului Catolic” și au fost invitați 150 de oaspeți. Episcopul Demetriu Radu a ținut un toast în sănătatea suveranilor, asemănând trăinicia neamului românesc cu „Tabla Traiană”, pe care valurile Dunării, în loc s-o sfarme, o spală făcând-o tot mai frumoasă. Trăinicia aceasta a poporului românesc a făcut, că după o mie de ani de apăsare nemiloasă, poporul român din Bihor să facă parte din România Mare și să aibă fericirea de a saluta în mijlocul său familia regală.

Prefectul Coriolan Pop mulțumește, în numele poporului bihorean pentru faptul că suveranii au descins prima oară aici. Maiestatea sa răspunde: „... doresc orașului Oradea și întregului județ, tot ce o inimă de om adevărat, o inimă de Rege poate să le dorească”⁴⁵.

La cină a participat și canonicul Iacob Radu, care notează: „ca o ciudată întâmplare de la acea masă amintesc, că pe la ora 10 când era însuflețirea mai mare, un fulger orbitor a luminat toată sala și o groaznică detunătură a zguduit întreaga zidire. În primul moment toți s-au cugetat la un atentat cu dinamită și era să se întâmple o mare panică. Dar suveranii și-au păstrat de minune calmul și observându-se că a fost numai un trăsnet puternic care a lovit mi se pare în instalațiile „Poștei Centrale” din apropiere, toți s-au liniștit și masa a continuat în cea mai mare ordine și veselie”⁴⁶. Pe un ton glumeț, autorul adaugă: „Firește că pe lângă această întâmplare, faptul că domnii șoferi au șterpelit delicatețea de brânză

memorial al vechilor săi elevi), Oradea, 1933-1937, p. 85, 94, 98-99, 106-107.

⁴³ Teodor Neș, *op. cit.*, p. 581; Viorel Faur, *Documente inedite*, p. 8, nota 8. Satul a avut de suferit în urma atacului unui grup de soldați „bolșevici” care au ucis câțiva locuitori și au dat foc satului, care a ars în mare parte.

⁴⁴ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 3; *Maria, Regina României. Însemnări...*, p. 251-253; *Cele trei Crișuri*, Oradea, an II, nr. 17 din 15 octombrie 1921, p.1; Feher Dezső, *op. cit.*, p. 56; Doru Sicoe, *op. cit.*, p. 88-90. Familia regală revine la Oradea în zilele de 29-30 iulie 1919, când Regele face o inspecție pe frontul de la Tisa, iar Regina vizitează răniții dintr-un spital de campanie, apoi se deplasează la băile de lângă oraș, probabil Felix. În 13 octombrie 1921 Regina este prezentă la dezvelirea statuii sale situate în fața teatrului. Familia regală revine la Oradea în 21 noiembrie 1924, cu ocazia festivităților prilejuite de inaugurarea statuii ecvestre a Regelui Ferdinand.

⁴⁵ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 4.

⁴⁶ Iacob Radu, *In memoriam*, p. 29.

care era să se servească la masă și nu puține sticle de vin și de șampanie, desigur ca să nu li se deranjeze stomacul, a trecut ca un episod neînsemnat!”⁴⁷.

La ora 12 noaptea, Regele și Regina s-au ridicat și, în ovațiile oaspeților, urmați de suită, au plecat la gară. Despre evenimentele petrecute în gară am menționat cele notate de vicarul Roman Ciorogariu. Iacob Radu relatează astfel acest moment: „Majestățile lor au dormit la gară în trenul regal. Dimineața când să iasă trenul din gară, mergând pe frontul de la Tisa, nu se știe din ce cauză, a deraiat un vagon în care dormeau câțiva miniștri și până la ridicarea vagonului și repararea liniei, tot trenul a stat în gară până la amiază. Episcopul Demetriu Radu a mers la gară să-și exprime bucuria că Majestăților lor nu li s-a întâmplat vreo nenorocire. Regele l-a primit cu bunăvoință în vagon, apoi fiind timp foarte frumos și cald s-au dat jos și s-au plimbat mai mult de 2 ore vorbind mai ales despre situația din Ardeal și despre problemele viitorului României Mari”⁴⁸. Momentul este de asemenea evocat în „Însemnările zilnice” ale Reginei Maria care notează cu umor: „Excursia pe care trebuia să o facem dimineața a fost contramandată, pentru că a fost un mic accident la trenul ministerial, unul din vagoane a deraiat și grasul Porcu (era porecla ministrului Alexandru Constantinescu) a trebuit să fie scos afară din compartimentul lui de sub vagonul pe jumătatea răsturnat; trebuie că a fost o priveliște unică, mai ales că se pare că era sumar îmbrăcat, întrucât accidentul s-a petrecut în zorii zilei. Astfel, linia a fost blocată, iar noi am avut o dimineață liniștită, ceea ce nu m-a deranjat deloc, pentru că mi-a dat posibilitatea de a scrie în jurnalul meu și de a citi”⁴⁹.

Ziaristul Vasile Popovici își încheie articolul cu cuvintele: „Astfel s-a petrecut această neuitată și mare zi, a cărei emoții sfinte abia le-am putut purta. Ele vor rămâne vii și neșterse, cât vom trăi, în inimile noastre. Fericirea noastră a fost mare, pentru că în sufletele noastre palpita și bucuria strămoșilor și a părinților noștri, care au murit, visând această zi măreață”⁵⁰.

Cu ocazia vizitei la Oradea, Regele Ferdinand a oferit prefectului Coriolan Pop suma de zece mii de lei (20.000 coroane), pentru a fi împărțită între săracii orașului⁵¹. Anterior regele mai făcuse un gest de ajutorare a locuitorilor din Bihor, care au suferit în urma inundațiilor. Pentru evaluarea pagubelor provocate de apele Crișului a fost trimis la fața locului ministru Emil Hațeganu. S-a alocat în acest scop suma de un milion de coroane⁵².

Conform informațiilor publicate de ziarul „Tribuna”, de la Oradea suveranii plecau să viziteze frontul „ca să mângâie pe răniți, să se convingă de vredniciile noi ale oștirii și să distingă cu medalii, pe cei care s-au purtat mai brav în luptă. Zvonul sosirii perechii regale române trece azi prin toți munții și prin toate văile Ardealului dezrobit ca un fior de bucurie mare, ca un dangăt de clopot în ziua de Paști”⁵³.

În memoriile sale, Regina Maria notează următorul itinerariu urmat în mai-iunie 1919 în Transilvania: „Oradea Mare, Békéscsaba, Careii Mari, Baia Mare, Jibou, Dej, Bistrița, Gherla, Cluj, Turda, Câmpeni, Abrud, Tebea, Alba Iulia, Blaj, Copșa, Sibiu, Săliște, Făgăraș Brașov, au fost orașele și satele care le-am vizitat, poposind dintr-un loc în altul, și primiți peste tot cu cele mai frenetice manifestații de bucurie de populația românească”⁵⁴.

Festivitățile regale prilejuite de sărbătorirea zilei de 10 Mai, dar și cele organizate cu ocazia vizitei suveranilor României în 23 mai 1919 au rămas o pagină memorabilă în istoria orașului Oradea și a județului Bihor.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 4.

⁴⁹ *Maria, Regina României. Însemnări...*, p. 187.

⁵⁰ *Tribuna*, 30 mai 1919, p. 4.

⁵¹ *Ibidem*, p. 4, apare mențiunea „Darul Regelui”.

⁵² *Tribuna* 21 mai 1919, p. 2, articolul „Regele pentru cei păgubiți”.

⁵³ *Ibidem*, p. 2.

⁵⁴ Diana Mandache, *op. cit.*, p. 98.